

A maffiaállam és a kultúra

Nemrég jelent meg Magyar Bálint A magyar maffiaállam anatómiája című könyve, amelyben a kultúra állapotát, annak jelenkori változásait is aprólékosan elemzi. Erről a fejezetről beszélgettünk vele, de a megállapításoktól nem lett jó kedvünk...

Trencsényi Zoltán

Nemrég megjelent könyvének a címe: "A magyar maffiaállam anatómiája". Nem erős ez?

Amikor a Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam című könyvekben, vagy A Magyar maffiaállam anatómiája című kötetemben, szerzőtársaimmal maffiaállamként határoztuk meg a jelenlegi hazai rendszert, akkor, ahogy azt írom is, a meghatározás nem indulati vagy publicisztikai jellegű, hanem az új hatalmi elit uralmi természetére, szerveződési rendjére utal. Ezt alapvetően az jellemezi, hogy a fogadott politikai családként definiálható uralmi elitben a hatalmi és a gazdasági pozíciók összecsúsznak. Egyfajta patrónus-kliens rendszer épül ki és válik dominánssá, felváltva a jogegyenlőségen alapuló, formalizált, intézményes viszonyokat és autonóm pozíciókat. A fogadott politikai család, egyfajta politikai-gazdasági klán tagjai ezt a rendszert még a saját mércéjük szerint is illegitim módon, egyfajta bünszervezetként működtetik. Ezt nevezem maffiaállamnak, vagy szervezett felvilágnak.

Fontosak a definíciók, bár úgy tűnik, mostanában a különféle táborok egymás számára értelmezhetetlen fogalmakat használnak. A könyv szerint a liberális, baloldali tábor nyelvének funkciója az értelmezés és a megvitatás, a jobboldali tábor nyelvének funkciója az összetartás és a toborzás. Tényleg nincs már a különféle politikai oldalaknak egységes, közös nyelvük?

Nincs és ez azért baj, mert a nyelv használója számára a nyelv és a nyelvből konstruált modell határozza meg a valóságot. És, ha képtelenek vagyunk fogalmilag megragadni saját valóságunkat, akkor mások valóságának a foglyaivá válunk. Ráadásul valamennyi értelmező modell más és más cselekvést hív elő. De talán még ennél is rosszabb a helyzet.

Amennyiben?

A könyvben csak a két tábor közötti párbeszéd korlátozott lehetőségeiről írok, ugyanakkor egy ideje a liberális és baloldali táborban is eltűnt az elképzelések és gondolatok egymásra vonatkozathatóságának közös nyelve. Pedig a '70-es évek elejétől a '80-as évek végéig tartó időszakban az az intellektuális folyamat, amelyen a rendszer kritikussai átmentek, leírható akként is, hogy miképpen dolgozták ki magukat egy marxista nyelvezetből, és hogyan jutottak el a liberális demokráciák modelljéhez illeszkedő nyugatias, racionális nyelvhez.

Amely végül a rendszerváltás meghatározója lett.

Igen, de ez egyfajta érzéki csalódáshoz is vezetett, mert közben az is igaz, hogy a rendszerváltó értelmiségben ennek a nyelvnek az elfogadottsága sokkal nagyobb volt, mint az általa közvetített értékek társadalmi elfogadottsága. Ám mostanában már nem pusztán arról van szó, hogy a jobb és a baloldal küzd egymással, és nem tud a szakszerű vita követelményeit kielégítő kategóriákban és fogalmi rendszerekben ütközni, hanem arról is, hogy a balliberális oldalon sincs egy általánosan elfogadott nyelv, amely a rendszerkritikát megalapozná. Ezért baj az, hogy az eltérő véleményeknek nincs a megmértetésre alkalmas közös nyelvi kerete, és így sok mindenről gyökeresen másképpen beszélünk.

Miről például?

Például, ha a rezsim korrupciós megnyilvánulásait ellenzéki pártok képviselői, politológusok egyszerűen mutyiként írják le, akkor nem számolnak azzal, hogy ennek a jópofizó, összekacsintó fogalomnak a használatával a következő mögöttes feltételezésekkel élnek: egyrészt hogy ezek alkalmi, egyedi esetek, amelyekben a kezdeményező a gazdasági szférából jön, és egy-egy hivatalnokot ken meg. Másrészt, hogy ez a hivatalnok nincs kapcsolatban feltétlenül a politikai döntéshozókkal, így tehát a mutyinak nevezett dolog nem felülről irányított. Összességében azt sugallja tehát, hogy az állami és az uniós forrásoknak nem központilag szervezett, tudatos lerablásáról beszélünk, hanem csupán a hagyományos korrupció egyik megnyilvánulásáról. Így, amikor egy rendszerszintű korrupcióról azt mondják, hogy „mutyi”, akkor elmosás a minőségi különbséget a 2010 előtt korszak korrupciós jelenségei, és a jelenkori rezsim más gyökerű, rendszerszinten szervezett, a felső

politikai vezetés közreműködését is magában foglaló bünszervezeti tevékenysége között. A mutyi szó használatával folyamatosan arra szocializálják a közvéleményt, hogy itt maximum kormánykritikát kell gyakorolni és nem rendszerkritikát.

Ha csak a két tábor nyelvének másféleségénél maradunk, akkor kijelenthetjük, hogy a másféle nyelv generálta különböző modellek jelennek meg a kultúra területén is? Milyen kultúrát képzelsz el a hatalom?

A Fidesz a kultúrát szakralizálja, ritualizálja, és mint szentséget felmutatja. Szimbolikus tereit pedig megszállja. Az egyik legjobb példa a Nemzeti Színház, ami különösen fontos volt a Fidesz számára. Már 1998-ban sem engedte meg, hogy a liberálisok építhessenek Nemzeti Színházat a nemzetnek, hiszen mi a szemükben nemzetárulók vagyunk, így azt csak nekik szabad megépíteniük, meg is építették, mellesleg korrump módon és minősíthetetlen színvonalon. Később pedig az Alföldi-Vidnyánszky igazgatóváltással is jelezték ugyanezt. Egyébként, amikor kioroszakolják ezeket a szimbolikus gesztusokat, nagy nehezen átjátszanak, mondjuk néhány színházat úgymond a saját táboruknak, mint például az Új Színházat, látszik, hogy az intézmény által felkínált kultúrélményre az általuk megcélzott közönségnek már nincs szüksége, hiszen a kulturkampffal mozgósítottak jórészt nem a hagyományos kultúrafogyasztó réteg tagjai, hanem olyanok, akik a kultúrát politikai nyilatkozatokban, vagy lojalitás demonstráló tüntetéseken „fogyasztják”.

Kultúrát fogyasztani: szellemi erőfeszítés, idő, pénz, figyelem, türelem, műveltség kérdése volna. De manapság tényleg olyan ez, mintha elég lenne hitet tenni a kultúrharc mellett, mondjuk egy falra helyezett rovásírásos kegytárggyal, egy népies öltözéssel, egy mives tarsolylemezsel.

Ez a kultúráirányítás szakralizált szintjéről szól. De van egy másik szintje is a kulturális terek birtokba vételének. A kulturális elitcsere során a „sajátjaink” etetése és helyzetbe hozása. Ez pedig a hagyományos kultúrafinanszírozási struktúrákat felrúgva, helytartókon keresztül valósul meg, akik legitimitásukat nem holmi testületek jelölése során, vagy szakmai közösségek bizalmából, hanem szintisztán a legfőbb poligarcha, a miniszterelnök rokonszenve alapján nyerik el. Az e szerepeket betöltők hatalmi funkciója homogén és nagyon hasonló, miközben működésük hivatalos formái és titulusaik rendkívüli változatosságot mutatnak.

Könyvében úgy határozta meg a helytartókat, hogy ők a műfaj papjaiként és pénztárosaiként látják el a kultúra egyes területeinek felügyeletét.

És ez így is van. Gondoljunk Kerényi Imrere, aki a „tudatos nemzeti gondolkodás megalapozásáért” felelős. Vagy ott van Andy Vajna egyre terebélyesedő jelenléttel, de alapvetően a filmgyártásért felelős kormány megbízottként. „Az egységes komolyzenei koncepció kialakításáért és végrehajtásának koordinálásáért” a kormánybiztos Batta András felel, és akkor még nem beszélünk a színházi világ átalakításáért felelős Vidnyánszky Attiláról, de főképpen Fekete Györgyről, a Magyar Művészeti Akadémia elnökéről, aki ma már gyakorlatilag korlátlan hatalommal rendelkezik a kultúra finanszírozásának, a kultúrára szánt pénz elosztásának területén.

És mi lesz azokkal, akik nem kérnek a helytartók kegyeiből?

Ők a kitisztítottak, kiéhezettettek. Velük szemben egyébként indulatok sincsenek, hiszen a hatalom birtokosai velük nem stílusirányzatokról, koncepciókról vitatkoznak, ők egyszerűen kívül esnek a fentebb vázolt körökön. Őket hanyagolják, mert úgy érzik, aki nem a fogadott politikai családjukhoz tartozik, azokkal szemben semmilyen szolidaritással, morális felelősséggel nem tartoznak. Minek etessék őket, hiszen a híveiknek sincs rájuk szükségük, az ő rendszerüket nem építik, így haszon sincs belőlük.

Bőven akadnak olyan művészek is, akik nem fordulnak szembe a hatalommal, miközben nem is törleszkednek hozzá, csupán teszik a dolgukat. Az ő sorsuk hogyan alakulhat?

Jó néhányan vannak ilyenek, őket akár meg is túri a hatalom, olykor még valamiféle védelem is élveznek, és néha még csekély támogatáshoz is juthatnak. De az ő művészetük hatóköre sokkal kisebb és zártabb, mint a hatalom által a saját kommunikációs csatornáin közvetített értékeké, politikai kihívást, s így veszélyt sem jelentenek. Ebben a körben vannak abszolút kiemelkedő, világszínvonalú alkotók, vagy intézmények is, mint amilyen az A38, a BMC és hasonlók.

Pedig a képzőművészeti, zenei és főleg az irodalmi megnyilvánulások sok problémát okozhatnak a hatalom számára. A rendszerváltás előtt legalábbis így volt. A művészek szava messzire hallatszott.

Annak idején a kommunista rendszer valóban félt a hivatalos kánont megkérdőjelező gesztusoktól, főleg a szavaktól. Akár egy száz példányban kiadott szamizdat kiadvány megszerzéséért is macska-egér harcot folytatott a titkosszolgálat az egykori demokratikus ellenzékkel, vagy komoly erőket mozgósított azért, hogy betiltson, eldözeroljon például egy balatonboglári avantgárd kiállítást. A jelenlegi hatalom ebből a szempontból indulatmentes és racionális, nem értékvezérelt, nem akarja a számára idegen kulturális értéket tüzzel-vassal kiirtani, csak egyszerűen nem támogatja, gettóba zárja. A kultúra, számára nem tetsző szereplőit pedig

perifériára, ellenkultúrába szorítja, elsorvasztja, ellehetetleníti. A kultúra nem szakralizált, hagyományos köreiben csak az a fontos a számára, hogy a kultúra szereplői nyilvánosan ne forduljanak szembe a hatalommal.

Aki viszont szembefordul, azt móresre tanítják.

Azok a kriminalizáló kampányok, amelyek 2010 után születtek például bizonyos művészeti ágak vezető képviselői vagy a liberális filozófusok ellen, azt szolgálták, hogy széttörjék, fölszámolják azokat az autonóm tereket, amelyekben ezek a közösségek, alkotók éltek, és ezek a stigmatizálások egyfajta eligazító hatással legyenek a legkülönbözőbb szintű döntéshozókra az állami források elosztásakor.

Azt mindenestre elérték, hogy ma már a legértékesebb kultúra hatóköre valóban szerény. A politika hatalmas és lehengetlő gépezetével szemben szinte tehetetlen. Hogy Károlyi Amy Bogár című fájdalmas kétsorosát idézzem: „Kis páncélját nem csizmák alá szabták./ Mit tehet, roppan, mikor eltapossák”... Akkor hát a hatalomnak mi dolga még a kultúrával?

A kultúra egyáltalán nem fontos a hatalom számára. Csak, ahogy arról már beszéltünk, annak szimbolikus vonatkozásai lényegesek. Nem véletlen, hogy most a kormány legnagyobb forrást igénylő beruházása is egy szimbolikus ügy: jelesen a kormány áttelepítése a királyi várba, valamint az onnan kiszorított kulturális és tudományos intézmények elhelyezése részben a sokat vitatott Liget Projekt keretében.

A hatalom számára nem különösebben fontos kultúra átprofilozása azért elég sokban van nekünk...

A pénz elosztása a beruházások esetében – éppúgy, mint más területeken – korrupciós csatornákon keresztül történik. Nem véletlen, hogy a nagy építőipari vállalatoknál kiterjedt tulajdonoscserevel teremtik meg a fogadóképességet arra, hogy legyen olyan építőipari intézményi háttér, amely közvetlenül be van kötve a fogadott családhoz, és adott esetben oda tudjon tejelni a szükséges mértékben. És pénz kell ahhoz is, hogy a híveket etetni tudják. Ebben az értelemben a rendszer nem tesz különbséget a trafikosok, az új földbérlok vagy a kultúra különféle ágainak képviselői között. Különös balszerencsájuk – vagyis kiszolgáltatottságuk - azoknak a művészeti ágaknak van, amelyek állami támogatás, mecenatúra nélkül nem finanszírozhatók. Mert ezzel az autonómiájuk is veszélybe kerül, hiszen a függőségük nagyobb, mint más művészeti területek.

Szemben azokkal, akiket viszont udvari művészekké kiáltott ki a hatalom, és a védelmük érdekében akár a legnagyobb telekommunikációs céggel, ha tetszik, azon keresztül Németországgal is bajszot akaszt...

Pontosan. Az általuk kiválasztott művészeket megvédi, és hatalmas összegekkel támogatja, cserébe ezek a művészek a nyilvánosság előtt ugyancsak megvédik a hatalmat, különféle rendezvényein pedig jelenlétükkel demonstrálnak. A hisztérikus kormányzati reakció a Telecom Ákossal kötött szponzori szerződésének felbontására elárulja azt is, hogy milyen körülmények között köthették meg magát az eredeti szerződést.

Azért az kényes kérdés, hogy miképpen lehet a kultúrát úgy finanszírozni közpénzből, hogy az még az elfogultság látszatát is elkerülje. Ön is volt kulturális miniszter, hogyan csinálta ezt?

Erre tudatosan törekedni kell. Több fontos programunk egyike volt például az Art Universitas program, ami a több mint 100 milliárd forintos egyetemi infrastruktúra fejlesztési program keretében valósult meg. Mivel képzőművészek ritkán jutnak ideológiai kötöttségek nélküli köztéri megrendelésekhez, mi kikötöttük, hogy valamennyi beruházásból el kell különíteni egy százalékot, ami a beruházás méreteihez képest szerény, ám a művészet támogatása szempontjából tisztos összeg, amelyet arra kellett fordítani, hogy a felújítás során köztéri műalkotás kerüljön az intézményekbe. A fontosabb magyarországi múzeumok vagy modern művészeti kiállítóhelyek szakembereiből összeállított zsűri óvta a programot a politikusok és az intézményvezetők ízlésdiktatúrájától. Egy másik példa az 1998-ban megalapított, máig létező Digitális Irodalmi Akadémia, melynek alapítói az akkor élő Kossuth-díjas és Babérkoszorús írók-költők voltak, akik egy jelentős havi életjáradék fejében átengedik műveik digitalizálásának jogát. Ők pedig egy autonóm közösségként évente egy-egy új tagot választhatnak azóta is a „digitális halhatatlanok” közé. Szóval vannak arra módszerek, miképpen lehet a kultúrát úgy támogatni, hogy ne tegyék az alkotót a politikusok vazallusává.